

UOT:82-09.

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA AŞIQ VƏ SAZ OBRAZININ SOSIAL-TARİXİ VƏ BƏDİİ-ESTETİK SƏCİYYƏSİ*Həsənova Nərmin Tərhan qızı**AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu*Nrmn2294@gmail.com

Xülasə: XX əsrin 20-30-cu illərindən Azərbaycanda yeni tarixi siyasi mərhələ başladı. Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə ədəbi-mədəni həyatda köklü dəyişikliklər baş verdi. Həm siyasi, həm də mədəni cəhətdən yeni bir mərhələ hesab olunan XX əsrin istər Şimali Azərbaycan, istərsə də Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində xüsusi bir yeri vardır. Şimali Azərbaycan da olduğu kimi Cənubi Azərbaycanda da siyasi rejimin, yeni yaranan ideoloji sistemin narazılıqlara səbəb olan, çaxnaşmalar yaradan zaman kəsiyi kimi yaddaşlara həkk olundu. XX əsrdə baş verən zorla ruslaşdırılma, farslaşdırılma siyasəti, xalqın milli varlığından, soykökündən ayırma cəhdləri heç şübhəsiz həmin dövrdə yaranan ədəbi əsərlərdə əks olunurdu. Məqalədə XX əsrdə baş verən siyasi proseslərin o taylı bu taylı Azərbaycan ədəbiyyatına təsirindən, xüsusilə həmin dövrdə poeziyada yazılan bədii əsərlərdə saz obrazına müraciətdən, bu müraciətin zəruriliyindən danışmışam. Mövzu əhatəsi geniş olduğundan bu məqalədə bir neçə şairin yaradıcılığına müraciət edərək, həmin dövrdə sənətkarların baş verən hadisələri nə üçün telli saz obrazı ilə dilə gətirdiklərini aydınlaşdırılıb.

Açar sözlər: ozan-aşıq, saz, Şimali və Cənubi Azərbaycan, obraz, ədəbiyyat

Keywords: ozan-ashiq, saz, North and South Azerbaijan, image, literature

Ключевые слова: озан-ашыг, саз, Северный и Южный Азербайджан, образ, литература

XX əsrin 20-30-cu illərindən Azərbaycanda yeni tarixi siyasi mərhələ başladı. Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə ədəbi-mədəni həyatda köklü dəyişikliklər baş verdi. Sovet ədəbiyyatının formalaşdığı bu zaman kəsiyində şair və yazıçılarımız fərqli ideyalar ilə üzləşməli oldular. Belə ki, 1920-ci ildə yeni sovet Azərbaycanının qurulmasına qədər ki dövrdə şair və yazıçılar əsrlərində milli-mənəvi dəyərlərə üstünlük verir, türkçülük ideyalarının təbliğinə, ana dili, vətən təəssübünə xüsusi diqqət ayırırdılar. Artıq əsrin 20-30-cu illərindən sovet siyasi-ideoloji sistemi bədii ədəbiyyatı başqa istiqamətə-mövcud quruluşu təbliğ və tərənnüm edən siyasi vasitəyə çevirmişdi. Bu mənada həmin dönmə Azərbaycan ədəbiyyatında yazılan əsərlərdə sinfi siyasi mövqe diqqət mərkəzində saxlanılırdı. “Klassik irsi, divan ədəbiyyatını, tar-muğam musiqisini müdafiə edənləri sovet quruluşunun, sosialist inqilabının düşmənləri hesab edərək panislamist, paniranist, pantürkist adlarıyla siyasi qınaq-tənbeh, təqib və repressiyalara məruz qoyurdular” [2. 27]. Məhz bu səbəbdən şair və yazıçılar daha çox folklorla bağlı mövzulara üz tuturdular. Çünki mövcud ideoloji sistem əsərlərində folklordan sinfi mübarizə forması kimi istifadə edən şair və yazıçılara qarşı çıxmırdı. Həmin dönmədə əsərlərində yaratdığı folklor obrazları ilə zahirən sinfi mübarizəni əks etdirən, əslində isə dolayısı ilə mətnaltı yazı manerası və bədii eyhamlarla mövcud rejimin saxta mahiyyətini göstərən ədəbi nümunə və vasitələr də az deyildi.

Bu sırada Mikayıl Müşfiq daha çox diqqət çəkirdi. “Aşıq mövzusunun, saz dünyasının Müşfiq poeziyasından da yan keçmədiyini aydın görürük. Aşıq yaradıcılığına, aşıq sənətinə olan marağın, sevginin Müşfiq əsərlərində yer alması heç də təsadüfi deyildir. Amansız taleyin sərt üzü ilə qarşılaşan M.Müşfiqin ana nənəsi Qızqayıtın yanında böyüməsi ona təsirsiz ötüşməyib. Sinəsi Azərbaycan folklor nümunələri ilə dolu olan Qızqayıt nənənin sevimli

növəsinə danışdığı nağıllar, oxuduğu laylalar, bayatılar nəticəsində Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının M.Müşfiqin yaradıcılığına qüvvətli təsir etdiyini aydın görürük. Bununla yanaşı şairin atası Mirzə Əbdülqadir dövrünün tanınmış müəllimi, publisisti idi. O, “Vüsaqi” imzasıyla şeirlər də çap etdirmişdir. Əbdülqadir İsmayılzadənin ana babası Aşıq Çıraqəli Xızı aşiq mühitinin formalaşmasında mühüm rolu olmuş sənətkardır. Vüsaqinin ata babası aşiq Əliqulu da XIX əsr Xızı aşıqlarından olmuşdur. Bu tarixi-mədəni amillər Müşfiqin aşiq yaradıcılığına yaxından bağlı olmasına əsas verir” [4. 122]. Sazlı-sözlü ocağın nümayəndəsi olan M.Müşfiqin yaradıcılığına nəzər yetirərkən onun qoşmalarında Qurbani, Aşıq Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Aşıq Ələsgər, Aşıq Hüseyn Şəmki, Molla Cuma kimi tanınmış sənətkarların təsiri hiss olunur.

Şairin aşiq və saz obrazını diqqət önündə saxlayan əsərlərindən biri də 1936-cı ildə qələmə aldığı “Sındırılan saz” poemasıdır. Real tarixi hadisələr əsasında qələmə alınan “Sındırılan saz” poemasında aşiq və saz obrazları yüksək şəkildə təqdim olunmuşdur. Əsərdə hadisələr aşiq Duman obrazının ətrafında cərəyan edir. Müşfiq bu poemada öz ulu babası aşiq Çıraqəlinin yetirməsi olan aşiq Dumanın prototipini yaradır. “Aşıq Duman və Sərin” adlı bir dastan bağlayan aşiq bu hekayəti məclislərdə dərin həyəcanla oxuyub-söyləyərmiş. Doğrudur, əsər real tarixi hadisələr əsasında qələmə alınsa da M.Müşfiq şairlik istedadının imkanlarını nümayiş etdirərək əsərdə mövcud siyasi ideoloji sistemin əlamətlərini aşiq, saz obrazları üzərində sərgiləmişdir.

Əsərin proloqunda şair poemanın əsas qəhrəmanı olan gənc bir aşığın poetik təqdimatını verir. Fikrimizcə, bu hissədə acı günlərdə araya çıxan, səsinde həyat səslənən aşığın simasında şair həm də özünün əhvalını təsvir etmişdir. “Aşıq olan yerdə elin nə dərdi?!” misrası ilə şairi, aşığı, sözü yaşayan xalqın xoşbəxt olduğuna işarə etmişdir. Görkəmli ədəbiyyatşünas Yaşar Qarayev haqlı olaraq qeyd edir ki, “otuzuncu illər – M.Müşfiqin həm taleyində, həm də yaradıcılığında intibah və böhran, zirvə və faciə mərhələsi idi. “Sındırılan saz bu zirvənin və faciənin vəhdətdə ifadəsi olan ağrı və ovqat, obraz və simvol idi” [6. 458]. Mikayıl Müşfiq ilk əvvəllər sovet imperiyasının yaranmasına sevinmiş, həqiqətən bu quruluşun ölkəyə, xalqa xidmət edəcəyinə inanmış, sonradan isə bu qəddar sistemin əsas vəzifəsini anlamışdır. Əsərdə Aşıq Duman ilə Molla Nəcəf obrazı qarşılaşdırılır. Şairin bu addımı atmasının səbəbi “sovet ideoloji sistemi bütün dövrlərdə dinə qarşı mübarizə aparırdı. Buna görə də həmin illər ərzində yazılan əsərlərin hamısında ənənəvi mövzuya müraciət olunur, din xadimləri gözdən salınır, ədəbiyyatda ikiüzlü, acgöz, qəddar obraz kimi yadda qalırdılar. Həm toy, həm yas məclislərində Əlinin, Vəlinin şücaətindən, Həsənin, Hüseynin müsibətindən danışsa da, əsas işi sələmə pul vermək, yalan danışmaq, cadu etmək, ev yıxmaqdır” [4. 122]. El-oba içində tez bir zamanda Dumanın sevilməsi, qasırga səli sazın başda olması molla Nəcəfi olduqca narahat edir. Dumandan qisas almaq istəyən Molla Nəcəf Sərinin atası Bayrama “söylə zurnaçıya qız verilmə” deyərək onu yoldan çıxarıb qızını Ağə Dadaşə verməyini məsləhət görür. Atası qızının razılığı olmayan işə qol qoymayacağını söyləyir. Molla Nəcəf birbaşa Dadaşın yanına gedərək əhvalatı ona danışır və qızı qaçırtmalı olduğunu ona söyləyir. İyirminci əsrin iyirminci-otuzuncu illərindən başlayaraq bədii ədəbiyyatda sosialist həyat tərzinin təbliği ön plana keçdi. Yazılan əsərlərdə sinfi-siyasi mövqe diqqət mərkəzində saxlanılırdı. Daha çox sadə xalqın, zəhmətkeş insanların həyat tərzini təsvir edilir, istismarçı qüvvələrə, xanlara, sultanlara, mübarizəsi əks olunurdu. Müşfiq də poemanı dövrün tələbinə uyğunlaşdırmışdır. Sərinin sevdii olduğu halda Dadaş tərəfindən zorla qaçırılması istismarçı sinfi nümayəndəsinin sadə xalqa qarşı etdiyi amansız, ədalətsiz hərəkətdir. Bu hadisəni şair sinfi mübarizə müstəvisinə qaldırır. Səhəri gün bu acı xəbərə gözüni açan Dumanın sanki dünyası başına dağılır. Bununla ürəyi soyumayan Molla Nəcəf ustacasına rola girərək Dumana bu işin tək çarə yolu kimi hampa Dadaşə öldürmək olduğunu

söyləyir. “Əzrayıl hökmü var könlümdə mənim” deyən Duman Sərinin intiqamını ağa Dadaşdan alır”[4.123]. M.Müşfiq poemada aşığın sazının, sözünün sevildiyi, el içində yüksək qiymətləndirildiyini hissələrində arxa fonda təbiətin al-əlvan vaxtını, aşığın xor görüldüyü, sazından ayrı salımb sürgünə göndərildiyi zamanı isə qış fəslində təsvir edir. Əlbəttə, bu sıradan bir fəsil ardıcılığı olmayıb, sazı, sözü, mədəniyyəti əlindən alınmış bir xalqın güzəranına işarə edir. “Sovet dövrü Azərbaycan poeziyasında milli xarakterin onlarla nümunəsilə qarşılaşa bilərik. İstər müasir dövrdən, istərsə də tarixi həqiqətlərdən söz açan əsərlərdə milli xarakterlərin bir çox cizgilərini özündə əks etdirən obrazlar yaradılmışdır ki, bunlar bütövlükdə poeziyanın bu sahədə intensiv axtarışlarını əks etdirir”[7. 25]. M.Müşfiq milli xarakterin rəmzi sayılan aşığa və onun sazına poemanın əvvəlindən sonuna qədər sənətkarlıqla yanaşır. 10 il sürgündə sazından ayrı qalan Aşıq Duman vətənə sağsalamat geri qayıdır. Bu səhnədə yenidən şairin dərin bilik sahibi olması ilə üzləşirik. Belə ki, “Aşığın ilahi aləmlə, haqq dünyası ilə əlaqəsinə, müqəddəs ruhlarla bağlılığına inamın əlamətidir ki, o, fəaliyyət göstərdiyi bütün zamanlar boyu toxunulmaz sayılmışdır. El arasında “aşiq haqq aşığıdır, ona zaval yoxdur” – kimi məsəlvari deyimlərin yayılması da heç şübhəsiz ki, bu səbəbdəndir. İstər folklor yaddaşında, istərsə də yazılı tarixi qaynaqlarda aşığa əl qaldırıldığına, onun alçaldılaraq öldürüldüyünə dair konkret bir fakt müşahidə olunmur” [6.108]. Müşfiqdə heç şübhəsiz bu bilgiyə sahib olmaqla yanaşı el şairini-aşığını yüksək qiymətləndirir. Bununla belə əsərin sonlarına yaxın Molla Nəcəf aşiq Dumanın sazını daşlara çırpıb sındırmasına nail olur. Molla Nəcəf bütün bu olanlarda Dumanı günahlandırır, sazda çaldığı, dindən uzaq şən mahnıların haram olduğuna onu inandırır. Əsərin bu hissəsində şair yenidən təbiətə xarakterin daxili aləminə nüfuz edə bilmək üçün istifadə edir. Ətrafdakı hər şey- axan çay da, xışıldayan yarpaq da aşığa sazı sındırmamağını tapşırır. “Amandır sazını sındırma, aşiq” deyən sənətkar aşiq sənətini, sazın, sözün sehrinin, ona sahib çıxmağın xalq üçün, onun mədəniyyəti üçün nə qədər vacib olduğunu dilə gətirir.

“O, xalqın ruhudur, ona toxunma.

Elin təmiz duyğusuna toxunma.

Əsərin sonunda şair sazı yenidən aşığın özünə qaytarır. “Bir az da qəhrəmanım məni də dinlə // Mən ki əzəl gündən dostam sənənlə” -deyən sənətkar şairin, aşığın, sazın timsalında xalq birliyini, mədəniyyətini əks etdirir. “Döyüşlərdən çıxan bu saz qırılmaz” ifadəsi ilə isə əslində, sazın timsalında əsrlər boyu başı bəlalər çəkən Azərbaycan xalqının mübariz və yenilməz ruhunu canlandırır.

XX əsrdə gedən siyasi proseslər təkcə Şimali Azərbaycan üçün deyil Cənubi Azərbaycan üçün də xarakterikdir. Mövcud dövr Şimali Azərbaycanda olduğu kimi Cənubi Azərbaycanda da siyasi rejimin, yeni yaranan ideoloji sistemin narazılıqlara səbəb olan, çaxnaşmalar yaradan zaman kəsiyi kimi yaddaşlara həkk olundu. Milli kimlik, milli şüur, soykökünə qayıdış kimi məsələlər ədəbiyyat vasitəsilə xalqa çatdırılırdı. Artıq əsrin 40-cı illərindən sonra ikinci dünya müharibəsi dövründə yeni ruhlu ədəbi əsərlər yaranmağa başladı. Yazılan ədəbi-bədii nümunələr “Azərbaycan”, “Vətən yolunda” qəzetlərində, “Şairlər məclisi” məcmuəsində işıq üzü görürdü. Əlbəttə, burada çap olunan əsərlərin başlıca mövzusu ədəbiyyat və dil, milli varlığın təsdiqi, milli şüurun formalaşdırılması məsələləri idi. Heç şübhəsiz bu kimi məsələlərdən bəhs edərkən folklordan bəhrələnmədən yan keçmək mümkün deyildi. Məhz bu səbəbdən folklor obraz və motivlərindən istifadəyə Şimali Azərbaycan da olduğu kimi Cənubi Azərbaycanda da rast gəlinir. Məsələn, Əli Tudə Milli hökumətin qurulmasına olan sevincini “Aşıq Hüseynə” adlı şeirində bu şəkildə dilə gətirir:

“İndi yurduumuzda hörmətimiz var,

Azad qələmimiz, sənətimiz var.

Milli məclisimiz, dövlətimiz var.

Sənə qiymət verir millətin, aşıq” [bax: Ə.Tudə Seçilmiş əsərləri XX cildə, I cild].

Lakin bu sevinc uzunmüddətli olmur. Milli varlığımızın aparıcı qüvvəsi olan ozana, aşığa yüksək qiymət verilməsi milli hökumətin süqutu ilə başa çatır. 1947-ci ildən yaranan yeni şahlıq rejimi Azərbaycan dilini və milli məfkurəsini yox etməyi qarşısına məqsəd qoyur. Ana dilində danışmağın qadağan edilməsi, doğma dildə yazılan kitabların yandırılması, sazların tonqallara atılması həmin illərin ağır-acı dolu mənzərəsi idi.

XX əsrdə gedən siyasi proseslər təkcə Şimali Azərbaycan üçün deyil Cənubi Azərbaycan üçün də xarakterikdir. Mövcud dövr Şimali Azərbaycan da olduğu kimi Cənubi Azərbaycanda da siyasi rejimin, yeni yaranan ideoloji sistemin narazılıqlara səbəb olan, çaxnaşmalar yaradan zaman kəsiyi kimi yaddaşlara həkk olundu. Milli kimlik, milli şüur, soykökünə qayıdış kimi məsələlər ədəbiyyat vasitəsilə xalqa çatdırılırdı. Artıq əsrin 40-cı illərindən sonra ikinci dünya müharibəsi dövründə yeni ruhlu ədəbi əsərlər yaranmağa başladı. Yazılan ədəbi-bədii nümunələr “Azərbaycan”, “Vətən yolunda” qəzetlərində, “Şairlər məclisi” məcmuəsində işıq üzü görürdü. Əlbəttə, burada çap olunan əsərlərin başlıca mövzusu ədəbiyyat və dil, milli varlığın təsdiqi, milli şüurun formalaşdırılması məsələləri idi. Heç şübhəsiz bu kimi məsələlərdən bəhs edərkən folklordan bəhrələnmədən yan keçmək mümkün deyildi. Məhz bu səbəbdən folklor obraz və motivlərindən istifadəyə Şimali Azərbaycan da olduğu kimi Cənubi Azərbaycanda da rast gəlinir. Lakin bu sevinc uzunmüddətli olmur. Milli varlığımızın aparıcı qüvvəsi olan ozana, aşığa yüksək qiymət verilməsi milli hökumətin süqutu ilə başa çatır. 1947-ci ildən yaranan yeni şahlıq rejimi Azərbaycan dilini və milli məfkurəsini yox etməyi qarşısına məqsəd qoyur. Ana dilində danışmağın qadağan edilməsi, doğma dildə yazılan kitabların yandırılması, sazların tonqallara atılması həmin illərin ağır-acı dolu mənzərəsi idi.

Sözgedən dövrdə Güney Azərbaycanda gedən siyasi proseslər Şimali Azərbaycan ədəblərinin də diqqətindən yayınmamışdır. Onlar Güneyli soydaşlarının səsinə səs verərək əsərlərində mövcud hadisələrə yer ayırmışlar. Səməd Vurğunun “Yandırılan kitablar”, Hüseyn Arifin “Saza toxunma” əsərləri bu qəbildəndir. Sələfi Vurğunun şair varisi hesab edilən, saz-söz dünyasının aşığı olan H.Arif Cənubi Azərbaycanda sazların yandırılması hadisəsinə olan qəzəbini, sarsıntıları “Saza toxunma” poemasında dilə gətirir. Vaxtıkən evlərin yuxarı başında saxlanılan sazların tonqallara atılması, sındırılması şairi dərinə yaralayır. Xalqı birliyə çağıran, onu qoruyan, el ruhunun daşıyıcısı olan sazın səsinin çanağını parçalamaqla susdurmağın mümkün olmayacağını söyləyir. Əgər M.Müşfiqin poemasında sazın sındırılması məsələsi qaragüruh nümayəndəsinin el aşığına olan münasibəti kimi əks olunmuşdursa, H.Arifin əsərində bu hadisə isə xalqın mənəviyyatının sındırılmasına işarə idi. Şairə görə nə bu fərmanlar, nə bu hökmlər, nə də insanlar əbədidir. Ozanından, aşığından güc alan Dədə Qorqud ərməğanına toxunmaq olmaz.

“Səsinə səs verib, kamanın udun.

Duyub illətini, alovun, odun

Gücündən güc alıb Dədə Qorqudun

Canlı ərməğandı, saza toxunma”[1. 50].

Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı nümayəndələri içərisində Əli Tudənin “Kitab tonqalı”, Mənuçöhr İslamoğlu Əzizi Harayın “Yandırılan sazlar”, şair-aşıq Aşıq Cəbrayıl Danışın “Zarzar sənə ağlar”, Aşıq Hüseyn Cavanın “Danış, telli sazım, Danış”, Əli Əkbər Həllacoğlunun “Tozlu sazım” və s. kimi poetik örnəklərdə mövcud siyasi rejimin xalqa, onun milli musiqi alətinə olan münasibəti izləyirik.

Güney Azərbaycanda baş verən dəhşətli hadisələr Mənuçöhr İslamoğlu Əzizi Harayın da yaradıcılığında nəzərə çarpır. Onun bu istiqamətdə yazılan iki əsəri “Yandırılan sazlar” və “Tarçı Şulan” poemaları mövcud siyasi rejimin xalq çalğı alətlərini necə məhv etməsindən

bəhs edir. “Yandırılan sazlar” poeması qaranlıq bir gümbəzdə 9 sazın məhkəməsi ilə başlayır. Burada diqqətimizi çəkən iki məqam vardır. Birincisi, məhkəmədə sazların yerinin boş qalması, ikincisi isə hər yeri qaranlıq olan gümbəzdə kiçik bir dəlikdən gələn işığın yalnız hakimin üzərinə düşməsi mənzərəsidir. Şairin poemanın əvvəlində millətin hisslərinin tərcüməni olan sazlara məhkəmə də belə yer verilmədiyini göstərməsi mövcud rejimin xalqın mənəviyyatını necə heç etməyə çalışdığının bariz nümunəsidir. Günbəzin dar bacasından yalnız hakimin gözlərini qamaşdıran bu işartı əslində, həqiqətin özüdür. Haray bununla illər boyu insanları qaranlığa düşür edən köhnəbeyinlərə işarə edərək bildirmək istəyir ki, nə qədər milləti, onun milli dəyərlərini, soykökünü məhv etməyə çalışsalar da o işığın qarşısını kəsə bilməyəcəklər. Əsərdə şeytan əməli hesab edilən sazın ən böyük günahının çalib oxumaq olduğu göstərilir. Bu günahın cəzası olaraq sazların yandırılması qərarını verən tükülqulaq hakim sonuncu dəfə onlara şans verir. Bir şərtlə ki, onlar “haram” işlərdən əl çəkərək yalnız haqq yolunda oxusunlar.

Vəkilin sözlərini eşidən 9 saz bir-birinə baxaraq uca səslə gülürlər. Fəlakətin önündə cəsarət heykəli tək dayanan bu sazlar özlərinə vəkil kimi tarı seçirlər. Tar tellərini “Çahargaha” kökləyərək hakim qarşısına çıxır. Tarın ağır addımlarında xalqımızın qəhrəmanlıq duyğusuna aid olan Çahargahın igid səsi eşidilir. Şair tarın harayında həqiqəti açıb göstərir.

“Mən duyğuyam,
Hər niyətin bir səsiyəm,
gah “Muğam”am, gah “Oxşama”,
Mənim şirin laylalarım, şirin yuxu verib sənə...
Mən bilirəm xoşun gəlir,
Aşıqların gözəl, dərin sözlərindən, sazlarından,
Mən olmasam,
Dərin sükut hakim olar, təbiətə.
Dəhşətlidir dərin sükut!
Heç bir amil qabil deyil
Duyğuların, harayların səsin boğa bilsin.
Günəş kimi nur saçaram hamıya mən!!!” [3. 350].

Doğrudur, hakim qərarından dönmür. M.Haray sazların yandırılması səhnəsini o qədər mükəmməl canlandırmışdır ki, sanki ətrafdakı hər şey nalə çəkir, haray qoparır. Sazlar məhvə doğru addımladıqca tellərindən yenə Çahargahın ritmi gəlir. Bu dəfə isə həmin qəhrəman tellər “Zəfər marşı” çalır. Sazların timsalında bütöv bir millətin varlığını, duyğusunu, istəyini, keçmişini yandırmağa çalışırlar. Lakin bu alovlar qaranlığı alovlandıraraq yenidən yatmış beyinlərə nur saçır. Şair sazların alovunu sönməyə qoymur. Sazların alovları daha da yüksələrək dünyaya haray salır. Gələcəyi işıqlandıran bu alovlar vətənin sabahına olan inamdan irəli gəlir. Qızıl günəş alovlanan sazın əlindən tutaraq mövcud siyasi rejimə meydan oxuyur. Yenidən azadlığın ağacları qönçələnir, vətənin hər yerindən şəhid sazların uşaqları “Zəfər” mahnıları oxuyur. M.Haray əsərin sonunda Azərbaycan xalqının mübarizliyini, yenilməzliyini poetik örnəklərlə diqqətə çatdırır.

Nəticə

Gətirdiyimiz nümunələrdən aydın olur ki, XX əsrdə istər Şimali Azərbaycanda, istərsə də Cənubi Azərbaycanda mövcud olan siyasi qadağa və yasaqlara baxmayaraq şairlər yazdığı əsərləri zahirən zamanın tələbinə görə uyğunlaşdırmağa çalışsalar da poetik örnəklərdə yer alan milli folklor xarakteri olan aşırıq da, onun sazı da yüksək tutulmuşdur. Şimali Azərbaycanda yaranan ədəbi nümunələrdə yer alan ozan-aşırıq obrazı Cənubi Azərbaycan

ədəbiyyatı ilə müqayisədə mövcud siyasi rejim tərəfindən daha rəğbətlə qarşılanırdı. Buna baxmayaraq göstərdiyimiz poetik örnəklərdən xalqın milli varlığının əsas atributu olan sazın səsini heç bir qadağanın, yasağın məhv etmək gücünə qadir olmadığı nəticəsinə gəlinir.

Ədəbiyyat

1. Arif, H. Poemalar, pyeslər, tərcümələr V cild. Bakı. 2014. 423 s.
2. İsayeva Nigar. XX əsr Azərbaycan hekayəçiliyi və folklor. Bakı: Uğur. 2008. 160 s.
3. Fuad, E. Sözdən asılan arzular. Bakı. Elm və təhsil. 2016. 846 s.
4. Həsənova, N. Mikayıl Müşfiqin poemalarında aşiq obrazı . Gənc Tədqiqatçı Elmi-praktiki jurnal, 2023. 120-126 s.
5. Qarayev, Y. Seçilmiş əsərləri V cildə V cild. Bakı. 2016, 728 s.
6. Qasımlı, M. Aşiq şeirinin poetik biçimləri və çeşidləri. Bakı. 2018. 220 s.
7. Yusifli, V. Poeziyanın yolları və illəri (1960-2000-ci illər). Bakı. 2009. 404s.

SOCIO-HISTORICAL AND ARTISTIC-AESTHETIC CHARACTERISTICS OF THE IMAGE OF ASHUG AND SAZ IN AZERBAIJANI LITERATURE

Hasanova Narmin

Summary

A new historical and political stage began in Azerbaijan in the 20s-30s of the 20th century. With the establishment of Soviet power, radical changes took place in literary and cultural life. The 20th century, which is considered a new stage both politically and culturally, has a special place in the history of literature of both Northern Azerbaijan and Southern Azerbaijan. As in Northern Azerbaijan, in Southern Azerbaijan, the political regime and the newly emerging ideological system were engraved in the memory as a period of discontent and panic. The policy of forced Russification and Persianization that took place in the 20th century, attempts to separate the people from their national existence and roots were undoubtedly reflected in the literary works created during that period. In the article, I talked about the impact of the political processes that took place in the 20th century on various Azerbaijani literature, especially the appeal to the image of the saz in the artistic works written in poetry during that period, and the necessity of this appeal. Since the scope of the topic is wide, this article addresses the work of several poets and clarifies why artists expressed the events that took place during that period with the image of the stringed saz.

СОЦИАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКАЯ И ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗА АШУГА И САЗА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Гасанова Нармин

Резюме

В 20-30-х годах XX века в Азербайджане начался новый историко-политический этап. С установлением советской власти в литературной и культурной жизни произошли радикальные изменения. XX век, который считается новым этапом и в политическом, и в культурном отношении, занимает особое место в истории литературы как Северного Азербайджана, так и Южного Азербайджана. Как и в Северном Азербайджане, политический режим и новая формирующаяся идеологическая система запечатлелись в памяти Южного Азербайджана как период

недовольства и паники. Политика насильственной русификации и персидизации, проводившаяся в XX веке, попытки оторвать народ от своего национального бытия и корней, несомненно, нашли свое отражение в литературных произведениях, созданных в тот период. В статье я рассказал о влиянии политических процессов, происходивших в XX веке, на различные виды азербайджанской литературы, особенно об обращении к образу саза в художественных произведениях, написанных в поэзии в тот период, и о необходимости этого обращения. Поскольку тематика широка, в статье рассматривается творчество нескольких поэтов и выясняется, почему художники выражали события, происходившие в тот период, через образ струнного саза.

Rəyçi: professor Qasımlı Məhərrəm

Daxil olma tarixi 03 iyun 2025-ci il